TANULMÁNY

Tíz évvel a csatlakozás után: az új tagországok agrárteljesítményei

JÁMBOR ATTILA

Kulcsszavak: agrárteljesítmény, csatlakozás, új tagországok, 10 év.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Tíz év telt el az Európai Unió 2004-es bővítési köre óta. A tizedik évforduló jó alkalmat ad arra, hogy értékeljük az új tagországok agrárszektorának fejleményeit a legfrissebb adatok tükrében. A cikk célja az új tagországok agrárteljesítményeinek számszerűsítése és az elért eredmények összehasonlítása, valamint egyfajta teljesítménysorrend felállítása. A cél eléréséhez a tanulmány egy innovatív elemzési eszközt, az agrárteljesítmény-indexet számítja, amely 15 mezőgazdasági, agrárkörnyezeti és vidéki mutató átlagából adódik. Habár minden ország nyert a csatlakozással, Lengyelország, Észtország és Litvánia az egyértelmű nyertes az agrárgazdaság tekintetében, míg Szlovákia, Lettország és Magyarország tudta a legkevésbé kihasználni az uniós tagság által az agráriumban kínált lehetőségeket.

A szektoronkénti teljesítmények azonban meglehetősen eltérők. A balti államok és Lengyelország mutatták a legjobb mezőgazdasági teljesítményeket, míg Szlovákia állt ebben a tekintetben az utolsó helyen, kissé Magyarország mögött. Ugyanakkor Szlovénia, Csehország és Szlovákia használta ki agrárkörnyezeti szempontból a legjobban a csatlakozás nyújtotta előnyöket, míg a mezőgazdasági teljesítményekkel éles ellentétben a balti országok itt egyértelműen sereghajtónak tekinthetők. Ami a vidéki gazdasági teljesítményeket illeti, Lengyelország, Szlovákia és Csehország állnak a képzeletbeli dobogón, míg Litvániában, Lettországban és Magyarországon javult a legkevésbé a vidék állapota az elmúlt tíz évben.

Az egyes országok agrárgazdaságának csatlakozás utáni teljesítményben meglévő különbségei számos okra vezethetők vissza, melyek közül a cikk a kiindulási állapot különbségeit, az eltérő gazdasági szerkezeteket, a föld- és farmpolitikák eltéréseit, a mezőgazdasági privatizációs folyamatot, a külföldi tőke nagyságát, az előcsatlakozási programok kihasználtságát, a makrokörnyezet és a nemzeti agrárpolitikák változékonyságát és átláthatóságát azonosította.

BEVEZETÉS

Az Európai Unióhoz 2004-ben 10 új tagország csatlakozott. A tizedik évforduló jó lehetőséget ad az egyes országok agrárteljesítményének értékelésére és az elért eredményekkel való számot vetésre. A téma jelentősége ellenére csak korlátozott számú kutatás foglalkozik a csatlakozás mezőgazdasági hatásaival. A cikk célja az új tagországok agrárteljesítményének számszerűsítése és az elért eredmények összehasonlítása, valamint egyfajta teljesítménysorrend felállítása. Mely országok használták ki legjobban a csatlakozás nyújtotta előnyöket (közös piac, költségvetés stb.)? Mely országok maradtak el az agrárium teljesítményét tekintve? Ezekre a kérdésekre keresem a választ.

A csatlakozás hatásainak agrárpolitikai vonatkozású szakirodalma meglehetősen hiányos. *Möllers et al. (2011)* a térség agrárszerkezetének és a vidéki életminőségnek a változásait vizsgálta és számos agrárpolitikai következtetést és ajánlást fogalmaztak meg az eddigi tapasztalatok tükrében, különös tekintettel a Közös Agrárpolitika jövőjének jelenleg is zajló vitája kapcsán. *Gorton et al. (2009)* cikkében azt bizonyítja, hogy miért nem teljesen alkalmas a Közös Agrárpolitika a régió vidékfejlesztési problémáinak megoldására. *Csáki és Jámbor (2013)* átfogó tanulmányában az EU-tagság új tagországok mezőgazdaságára gyakorolt hatását elemezte és az eredmények szerint az alapvetően pozitív hatás mellett az egyes tagállamok eltérő módon éltek a számukra adott lehetőségekkel. *Kiss (2011)* is hasonló következtetésre jutott cikkében, kiemelve azt, hogy a csatlakozás ösztönző erőt jelentett az új tagországok mezőgazdasága számára, ám az erős piaci verseny sok esetben hátrányos következményekkel járt. *Kapronczai (2010)* a csatlakozás magyar mezőgazdaságra gyakorolt átfogó hatását elemezte számos tényező figyelembevételével, míg *Hegedűs és Kiss (2014)* a tízéves EU-tagság magyar agrárkereskedelemre gyakorolt hatását vizsgálta és kimutatta, hogy a csatlakozás növelte a hazai agrárkereskedelem egyenlegét és az EU27-tel történő agrárkereskedelmi kapcsolatok intenzitását, utalva ezzel a nagyobb integrációra.

A fenti cél elérése érdekében a cikk bemutatja az alkalmazott módszertant, majd részletesen elemzi a mezőgazdaság, az agrárkörnyezet és vidékgazdaság területén elért teljesítményeket. Ezek után bemutatom a kialakult sorrendet, majd az eltérő teljesítmények mögött meghúzódó okokat igyekszem feltárni.

MÓDSZER ÉS ADATOK

A tanulmány céljának eléréséhez innovatív elemzési eszközt, az agrárteljesítmény-indexet használom. Az index hasonlít a nemzetközi szervezetek által használt mutatókhoz, amelyek különböző országok gazdasági-környezeti teljesítményeit hivatottak mérni (pl.: WEF Versenyképességi index, WEF Környezeti teljesítmény index – *WEF, 2014*). A hasonlóság alapja, hogy a fenti szervezetek is különböző mutatók mentén, azok változásait elemezve rangsorolják az országok teljesítményét. A cikk ennek tükrében 15 mutatót használ, amelyekből öt a mezőgazdasági, öt az agrárkörnyezeti és öt a vidéki teljesítményeket méri. A módszert tudomásom szerint még nem használták az agrárium egészére.

Az elemzés az új tagországok agrárteljesítményeit vizsgálja 2001–2012 között úgy, hogy a 2001–2003 időszak átlagát viszonyítja a 2010–2012 időszak átlagához. Minden vizsgált országra kiszámításra kerül mind a 15 mutató, majd azok átlaga lesz az agrárteljesítmény-index. A negatív értékek (az időbeni változások negatív értékei) kezelése érdekében a legkisebb átlaggal rendelkező ország eredményét hozzáadom az összes ország megfelelő eredményéhez (vagyis a 2001–2003 és 2010–2012 közötti változásokhoz), majd az összes ország telje-

sítményét a legjobban teljesítő arányában adom meg. Ez a módszer lehetőséget biztosít arra, hogy 100%-ot kapjon az adott mutatóban legjobb (vagyis a legnagyobb pozitív változást felmutató) ország, majd egyre kevesebbet a rosszabbul teljesítők.

Az egyes alkategóriákhoz tartozó öt mutató lehetőséget ad az országok mezőgazdasági, agrárkörnyezeti és vidéki teljesítményeinek mérésére, majd a 15 mutató átlaga (vagy másképpen a három alkategória átlaga) képezi az agrárteljesítmény-indexet. A 15 mutató részletes leírását az 1. melléklet tartalmazza. A mutatókat egyrészt szakirodalmi ajánlások, másrészt az adatok elérhetősége alapján választottam ki. *Csáki és Jámbor (2013)* például rámutatnak a mezőgazdasági reálkibocsátás mint teljesítménymutató fontosságára a régióban, míg a farmjövedelem változásának fontosságára *Kapronczai (2010)* is felhívja a figyelmet tanulmányában. *Hegedűs – Kiss (2014)* és *Kiss (2010)* az agrárkereskedelem teljesítményén keresztül vizsgálja a csatlakozás hatásait, míg az *Eurostat (2014)* is az általam használt agrárkörnyezeti adatokkal dolgozik. Ami a vidéki teljesítményeket illeti, a vidéki népességet és foglalkoztatottságot mint az EU-csatlakozás hatását leíró tényezőket vizsgálja az Európai Bizottság friss jelentése (*EC, 2014*) is, a vidéki-városi szegénység alakulására a tízéves EU-tagság kapcsán pedig *Csáki – Jámbor (2013)* hívja fel a figyelmet. Néhány esetben még így is előfordul, hogy egy mutatóra nincsen érték adott országnál – ilyen esetben a mutató nem képezi részét az átlagszámításnak.

A fenti módszer alkalmas arra, hogy az új tagországok csatlakozás utáni agrárteljesítményeit mérhessük és összehasonlíthassuk, hiszen hivatalos forrásból származó és összehasonlítható adatokkal dolgozik és ezek alapján méri a teljesítményeket. A legmagasabb összesített értékkel (vagyis a legjobb teljesítménnyel) rendelkező országok használták ki legjobban a csatlakozás adta lehetőségeket, míg a legalacsonyabb értékekkel rendelkezők tették ezt a legkevésbé. Mivel minden ország önmagához képest számított teljesítményét nézzük, az egyes országok között meglévő adottságok különbségeinek nincsen szerepe.

Az adatok alapvetően az Eurostat adatbázisaiból származnak (*Eurostat, 2014*), de esetenként a FAO (*FAO, 2014*) és a Világbank (*WITS, 2014*) adatait is használom. Mivel a tanulmány a 2004-es csatlakozási körre koncentrál, Bulgária, Horvátország és Románia – EU-tagságuk ellenére – nem képezi részét a vizsgálatoknak. Ciprust és Máltát sem vizsgáltam az agrárszektoruk relatíve kis súlya miatt.

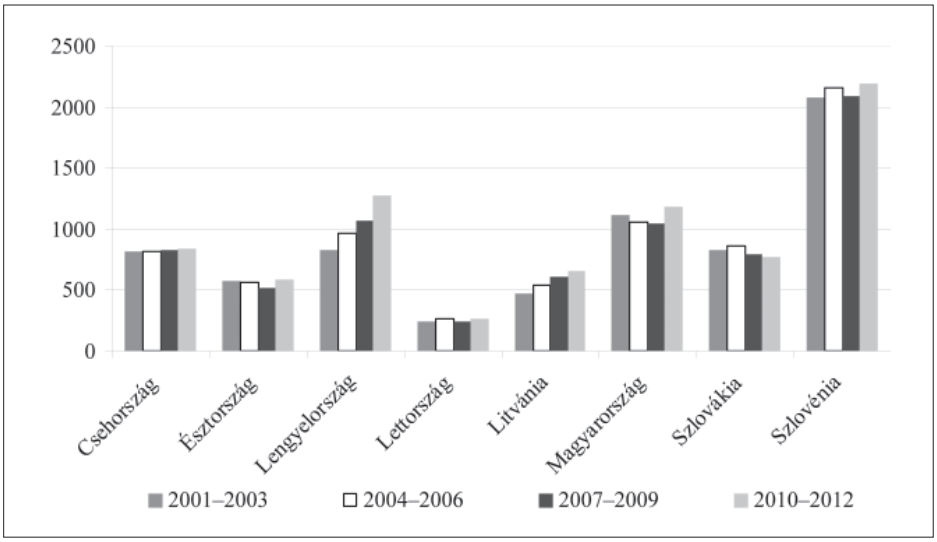
MEZŐGAZDASÁGI TELJESÍTMÉNYEK

A mezőgazdasági teljesítményeket vizsgáló mutatók közül az első az egy hektárra jutó bruttó termelési érték (1. ábra). Az új tagországok között rendkívül nagy különbség van ebben a mutatóban, hiszen amíg Szlovénia bruttó mezőgazdasági kibocsátása 2181 euró/ha volt 2012-ben, addig Lettország vonatkozó értéke 298 euró/ha. A mutatóban a legnagyobb fejlődést Lengyelország érte el (+56% 2001–2003-ról 2010–2012-re), míg a legnagyobb visszaesés Szlovákiában látható (–7% ugyanazon időszakban).

A mezőgazdasági teljesítményeket jól jellemzi a gabonafélék hozama is. Az adatok azt mutatják, hogy Szlovéniában volt a legmagasabb a gabonafélék hozama az új tagországokon belül a csatlakozás után, elérve az EU15 hozamait (mindkettő 5,8 t/ha volt 2012-ben). Szlovénia után Csehország és Magyarország következik a sorban, míg a legalacsonyabb értékek Észtországban voltak. Ennek ellenére éppen Észtország lett az első a csatlakozás után tapasztalt növekedést tekintve (+40% 2001–2003-ról 2010–2012-re), míg legkevésbé a magyar gabonahozamok nőttek (+14%).

Érdemes a tejhozamokat is megvizsgálni a gabonaszektor súlyának ellentételezésére.

1. ábra
A mezőgazdasági reálkibocsátás alakulása az új tagországokban, 2001–2012 (euró/ha)

Forrás: saját szerkesztés Eurostat (2014) és FAO (2014) alapján

A cseh tehenek adták 2010–2012 között a legtöbb tejet (7300 kg/év), míg a szlovák tehenek a legkevesebbet (azonos időszakban 2800 kg/év). A legnagyobb tejhozam-növekedés azonban Észtországban következett be a csatlakozás után (+44%), mialatt a magyar és szlovák tejhozamok 3%-kal csökkentek a vizsgált időszakban.

A mezőgazdasági teljesítmények mérésére használt negyedik mutató a farmjövedelem. Habár minden vizsgált országban nőtt a gazdaságok jövedelme a csatlakozás után, az észt gazdáknál volt ez a legnagyobb mértékű (közel négyszeres), míg a magyar gazdáknál a legalacsonyabb (+100%).

Az EU-csatlakozás hatásai az egyes országok agrárkereskedelmi mérlegében is tetten érhetők. Világos, hogy az agrárkereskedelem mérlegének értékei nagyon változatosak a régióban. Egyrészt Magyarország és Lengyelország érte el 2010–2012-ben a legnagyobb agrárkereskedelmi többletet, 4 milliárd dollárt, melyet Litvánia egymilliárd dolláros többlete követett. Másfelől az összes többi ország agrárkereskedelmi mérlege azonos időszakban deficitet mutatott, amely a cseheknél és a szlovénoknál még nőtt is. A legnagyobb mértékben Lengyelország növelte agrárkereskedelmi egyenlegét 2001–2003-ról 2010–2012-re, míg a legnagyobb csökkenés Szlovéniában tapasztalható.

Összességében a balti államok és Lengyelország mutatták a legjobb mezőgazdasági teljesítményeket, míg Szlovákia állt ebben a tekintetben az utolsó helyen, kissé Magyarország mögött (1. táblázat).

AGRÁRKÖRNYEZETI TELJESÍTMÉNYEK

Az egyes tagországok agrárkörnyezeti teljesítményeinek első mutatója a mezőgazdaság által kibocsátott üvegházhatású gázok mennyisége. Habár nem voltak számottevő változások a vizsgált időszakban, a mezőgazdaságból származó üvegházhatású gázok kibocsátása Szlovákiában, Magyarországon, Szlovéniában és Csehországban csökkent, míg a többi vizsgált országban nőtt 2001–2003-ról 2010–2012-re. Ahogyan a korábbi mutatók esetén, itt is komolyak az eltérések az egyes országok abszolút

1. táblázat

Mezőgazdasági teljesítmények pontszámai az új tagországokban, 2001–2012

Ország	Bruttó termelési érték/ha	Gabona-hozam	Tej-hozam	Farm-jövedelem	Agrárkereskedelmi mérleg	Átlag	Helyezés
Csehország	15	4	49	8	5	16	6
Észtország	13	100	100	100	12	65	1
Lengyelország	100	4	53	31	100	57	3
Lettország	28	80	72	46	14	48	4
Litvánia	74	16	73	54	91	62	2
Magyarország	21	0	1	0	19	8	7
Szlovákia	0	2	0	11	6	4	8
Szlovénia	19	31	75	3	0	26	5

Forrás: saját szerkesztés

értékeinél: az utolsó időszakban például Lengyelország 37 milliárd tonna üvegházhatású gázt bocsátott ki, míg Észtország 1 milliárd tonnát. Mivel Szlovákiában volt a legnagyobb csökkenés, így ez a teljesítmény ért 100 pontot, míg a lettek 12%-os üvegházhatású gázkibocsátás-növekedése nullát (2. táblázat).

Az organikus (bio-)termelés alatt álló területek aránya szintén jól mutatja az agrárkörnyezeti állapotot és teljesítményeket (2. ábra). Észtországban volt a legmagasabb (14%) a biotermelés alatt álló területek aránya a teljes mezőgazdasági területből 2010–2012-ben, míg Magyarországon volt ez az érték a legalacsonyabb a régióban (2,5%). Ami a változásokat illeti, Litvánia az első és utolsó vizsgált időszak között megtízszerezte az organikus területek arányát, míg Magyarországon mindössze 28%-os organikusterület-növekedés mutatható ki.

Az agrárkörnyezeti teljesítmény mérésének harmadik és negyedik mutatója egyaránt a műtrágyahasználatot vizsgálja. Az eredmények szerint egyrészről Lettország közel megduplázta a foszfor használatát a mezőgazdasági területeken 2001–2003 és 2010–2012 között, míg Csehország ugyanezt 23%-kal csökkentette a vizsgált időszakban. A nitrogénfelhasználásnál is hasonló tendenciák láthatók: Szlovénia 16%-kal csökkentette, míg Lettország 67%-kal növelte a műtrágyahasználatot.

Az utolsó mutató agrárkörnyezeti szempontból a rétek és legelők nagyságának változása. Habár az ország méretéből adódóan

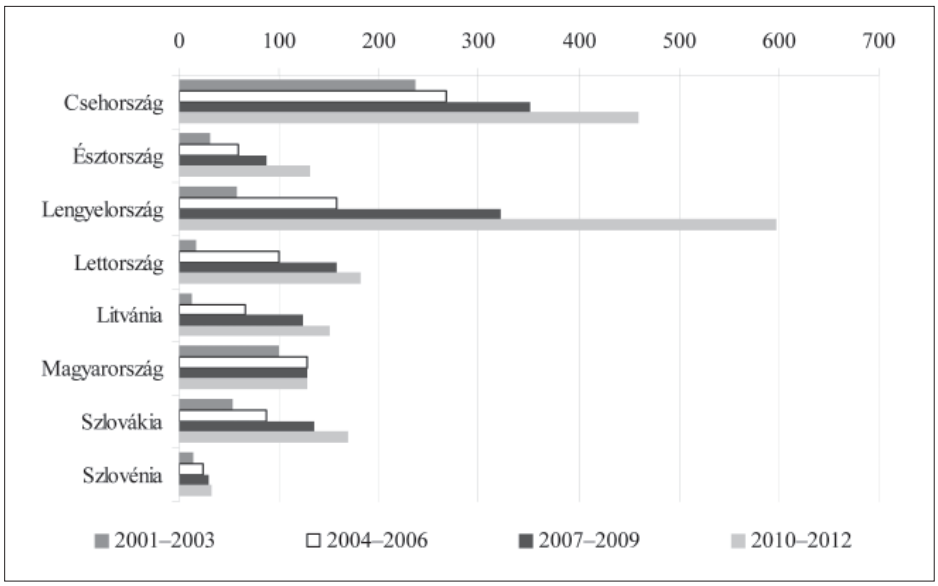
2. táblázat

Agrárkörnyezeti teljesítmények pontszámai az új tagországokban, 2001–2012

Ország	Üvegházhatású gázkibocsátás	Organikus terület	Foszfor-használat	Nitrogén-használat	Rét és legelő	Átlag	Helyezés
Csehország	88	6	100	61	41	59	2
Észtország	7	29	76	50	100	52	4
Lengyelország	48	87	46	29	33	49	6
Lettország	0	89	0	0	43	26	8
Litvánia	33	100	n. a.	n. a.	0	44	7
Magyarország	94	0	87	65	16	52	5
Szlovákia	100	19	98	42	11	54	3
Szlovénia	91	9	87	100	31	64	1

Forrás: saját szerkesztés

2. ábra
Az organikus területek nagyságának változása az új tagországokban, 2001–2012 (ezer hektár)

Forrás: saját szerkesztés Eurostat (2014) adatok alapján

Lengyelországban voltak a legnagyobb legelők 2010–2012 között (3,2 millió hektár) és Szlovéniában a legkisebbek (kevesebb mint 0,3 millió hektár), Észtország növelte a legnagyobb mértékben (+71%) a legelők nagyságát a vizsgált időszakban. Érdekesség, hogy Litvániában, Szlovákiában, Magyarországon és Szlovéniában még csökkent is a rétek és legelők aránya.

Összességében az agrárkörnyezeti és mezőgazdasági teljesítmények jelentős eltéréseket mutatnak (2. táblázat). Szlovénia, Csehország és Szlovákia használta ki agrárkörnyezeti szempontból a legjobban a csatlakozás nyújtotta előnyöket, míg a mezőgazdasági teljesítményekkel éles ellentétben a balti országok itt egyértelműen sereghajtónak tekinthetők.

VIDÉKI TELJESÍTMÉNYEK

A vidéki népesség nagysága az első mutató, amely az új tagországok vidéki teljesítményét méri. Mivel a régióban Lengyelországnak van a legtöbb és Észtországnak a legkevesebb lakosa, ők reprezentálják a két szélsőértéket a vidéki lakosság számában. A vidéki népesség nagyságát azonban csak Csehországnak, Szlovéniának, Szlovákiának és Lengyelországnak sikerült növelnie 2001–2003 és 2010–2012 között, míg az összes többi országban csökkent a mutató értéke (a legnagyobb mértékben Magyarországon, 14%-kal).

A vidéki foglalkoztatottság a másik ismert mutatója a vidéki teljesítmények mérésének (3. ábra). A vidéki népesség változásával ellentétben a vidéki foglalkoztatottság csökkent Litvániában, Lettországban, Magyarországon, Csehországban és Szlovéniában 2001–2003 és 2010–2012 között, míg a többi vizsgált országban nőtt. Érdemes megjegyezni, hogy Csehországban és Szlovéniában úgy csökkent a vidéki foglalkoztatottság, hogy közben nőtt a vidékiek száma, míg Észtországra ennek pont az ellenkezője igaz.

A vidéki teljesítmények alakulását befolyásoló harmadik mutató a vidéki-városi

GDP különbsége. Ez a jövedelemkülönbség Szlovéniában volt a legnagyobb a régióban 2010–2012-ben: egy városi lakos közel 18 000 euróval keresett többet évente, mint vidéki társa. Az érem másik oldalaként ugyanez a különbség Lengyelországban csupán 6500 euró volt. Ugyanakkor éppen Szlovénia volt az, ahol a vidéki-városi GDP-különbség a legnagyobb mértékben nőtt (+153%-kal) 2001–2003-ról 2010–2012-re, míg Litvániában volt a legkisebb mértékű a „GDP-szakadék" emelkedése (+50%).

Negyedik mutatóként az autópályák sűrűségét (km/1000 km²) mint közelítő változót használom annak mérésére, hogyan fejlődtek a vidéki területek a csatlakozás után. Ha a fizikai infrastruktúra gyenge, akkor a vidéki térségek is kevésbé képesek növekedni. A régióban Szlovákiában volt a legnagyobb az autópálya-ellátottság mértéke (38 km/1000 km²), míg Észtországban a legkisebb (2,5 km/1000 km²). Ennek ellenére Lengyelország tudta a legnagyobb mértékben, 140%-kal növelni az autópályák sűrűségét a vizsgált időszakban, míg az észt autópálya-ellátottság csupán 19%-kal javult ugyanebben a periódusban.

Az utolsó vidéki teljesítményeket mérő indikátor az iskolát korán elhagyók aránya. Ahogyan az előző mutató esetében, itt is a vidéki fejlettséget közelítő változóról beszélhetünk, ahol a kisebb részarány nagyobb fejlesztési lehetőségeket takar. Az iskolát korán elhagyók aránya minden új tagországban csökkent 2001–2003-ról 2010–2012-re, ám különböző mértékben. A legnagyobb csökkenés Litvániában látható (–45%), míg a legkisebb Magyarországon (–11%).

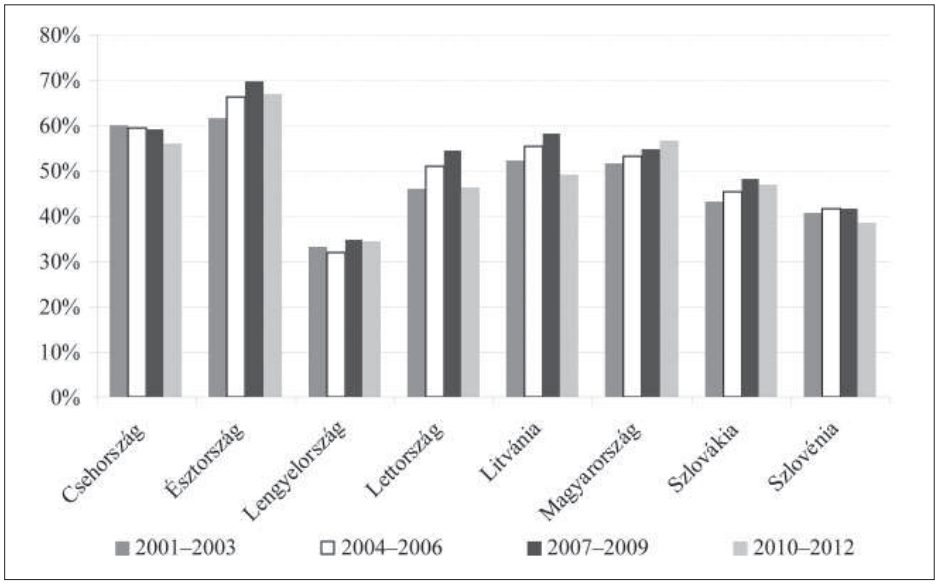
A vidéki teljesítményeket összegezve Lengyelország, Szlovákia és Csehország állnak a képzeletbeli dobogón, míg Litvániában, Lettországban és Magyarországon javult a legkevésbé a vidék állapota az elmúlt tíz évben (3. táblázat).

AZ AGRÁRTELJESÍTMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE

A fenti 15 mutató átlagából számítható az agrárteljesítmény-index, amely szoros eredményeket hozott (4. táblázat). Len-

3. ábra

A vidéki foglalkoztatottság alakulása az új tagországokban, 2001–2012 (%)

Forrás: saját szerkesztés Eurostat (2014) alapján

3. táblázat

Vidéki teljesítmények pontszámai az új tagországokban, 2001–2012

Ország	Vidéki népesség	Vidéki foglalkoztatottság	Vidéki-városi GDP-különbség	Autópálya-sűrűség	Iskolát korán elhagyók aránya	Átlag	Helyezés
Csehország	100	52	64	41	16	55	3
Észtország	50	72	n.a.	27	22	43	4
Lengyelország	83	77	82	100	23	73	1
Lettország	21	25	40	n. a.	62	37	7
Litvánia	12	0	100	0	100	42	6
Magyarország	0	38	n. a.	90	0	32	8
Szlovákia	92	100	92	57	13	71	2
Szlovénia	99	56	0	38	15	42	5

Forrás: saját szerkesztés

gyelország lett a csatlakozás egyértelmű nyertese az agráriumban, kissé megelőzve Észtországot. Litvánia szerezte meg a harmadik helyet, habár teljesítményindexe 10-zel kevesebb volt, mint az első helyezetteké. Szintén szoros versenyben Szlovénia lett a negyedik és Csehország az ötödik, enyhén megelőzve Szlovákiát. Lettország végzett a hetedik helyen, míg ebben a rendszerben Magyarország lett az utolsó. Összességében a kidolgozott módszertan szerint Lengyelország tudta a legjobban kihasználni az agrárgazdaságban rejlő lehetőségeket a csatlakozás után, míg Magyarország tudott a legkevésbé élni ugyanezen lehetőségekkel.

Tisztában vagyok azzal, hogy a kidolgozott módszer számos korláttal rendelkezik. Először is világos, hogy az egyes mutatók cseréje némileg módosítaná a végső eredményeket. A vizsgált időszakot változtatva is valószínűleg eltérnének az eredmények. Az sem tudható biztosan a mögöttes okok feltárása nélkül, hogy a fenti változások maguktól is bekövetkeztek volna, vagy azok kizárólag az EU-csatlakozás következményei. Végül a vizsgált változók között lehet korreláció, amely felülreprezentálhatja azokat az országokat, amelyek amúgy is jó teljesítményt nyújtottak. Mindezek ellenére a fenti 15 mutató átlaga egy olyan sorrendet állít fel, amely a korlátok feloldásával sem módosulna érdemben.

A VÁLTOZÁSOK LEHETSÉGES OKAI

Számos ok állhat az egyes országok eltérő agrárteljesítménye mögött. Először

4. táblázat

Agrárteljesítmények pontszámai az új tagországokban, 2001–2012

Ország	Mezőgazdaság	Agrárkörnyezet	Vidék	Átlag	Helyezés
Csehország	16	59	55	43	5
Észtország	65	52	43	53	2
Lengyelország	57	49	73	60	1
Lettország	48	26	37	37	7
Litvánia	62	44	42	50	3
Magyarország	8	52	32	31	8
Szlovákia	4	54	71	43	6
Szlovénia	26	64	42	44	4

Forrás: saját szerkesztés

is ezek részben magyarázhatók az egyes országok eltérő gazdaságszerkezetével. Míg a lengyel és szlovén kisméretű gazdaságokra alapozott mezőgazdasági szerkezet előnyösnek bizonyult a rendszerváltás óta (*Csáki – Jámbor, 2009*), addig a régió többségében megjelenő duális mezőgazdasági struktúra nem párosult kiemelkedő teljesítményekkel.

A különböző mértékben megvalósított föld- és farmkonszolidációs politika szintén eltérő hatással volt az egyes országok teljesítményére. A csatlakozás előtti restriktív farmpolitikák és a konszolidáció hiánya (lásd a magyar példát) csökkentette az uniós piac adta lehetőségek kihasználását, mivel forrásokat vont el egy amúgy rendkívül tőkeigényes ágazatból (*Ciaian et al., 2010*). Ezzel szemben a liberális földpolitikák (pl. a balti államokban) hozzájárultak a mezőgazdasági tőke növekedéséhez és ezzel a lehetőségek jobb kihasználásához. Így tehát a restriktív földpolitikát alkalmazó országok összességében rosszabbul teljesítettek, ahogyan azt *Swinnen és Vranken (2010)* is kimutatta.

A privatizáció nagysága és az agrárszektorban megjelenő külföldi tulajdonlás aránya is hatással volt az egyes országok agrárteljesítményére. A szovjet piacok összeomlása után a legtöbb országban intenzív privatizáció indult meg, amely a mezőgazdaságot is komolyan érintette. Azok az országok, akik az élelmiszeriparban saját termelőiket is tulajdonhoz juttatták (pl.: Lengyelország, Csehország) összességében jobban teljesítettek a csatlakozás után azoknál az országoknál, melyek gyorsan és nagymértékben növelték a külföldi tulajdonosok arányát és erőteljes privatizációt folytattak az agráriumban (pl. Magyarország). Habár a régió nagy része elkezdett befektetni a mezőgazdaságba a csatlakozás után, csupán Lengyelországnak és Szlovéniának sikerült növelnie a mezőgazdasági tőke nagyságát, ahogyan azt a legfrissebb FDI-adatok mutatják (*Meyers – Ziolkowska, 2012*).

Az előcsatlakozási alapok (PHARE, SAPARD, ISPA) által nyújtott lehetőségek kihasználásának mértéke is befolyásolta a csatlakozás utáni agrárteljesítményeket. Azok az országok (pl.: Lengyelország, Szlovénia), amelyek a fenti alapokat a versenyképesség növelésére és a termelési feltételek javítására költötték, utólag jobban jártak, mint akik ártámogatásokat finanszíroztak. Ráadásul a késedelmek az intézményi infrastruktúra kialakításában és ezáltal az alapok által nyújtott összegek lehívásában több ország (pl.: Magyarország, Szlovákia) teljesítményét is hátrányosan érintették (*Csáki – Jámbor, 2013*).

A makrokörnyezet hatásai sem elhanyagolhatók. Lengyelországban volt többek között a legmagasabb a GDP éves növekedése az új tagországok közül, míg Magyarországon a legalacsonyabb (*Eurostat, 2014*). Említésre méltó továbbá, hogy szintén Lengyelország volt a régióban az egyedüli, aki még a válság éveiben is képes volt GDP-növekedést felmutatni, amely értékelhető a sokkhatásokra adott pozitív válaszként is.

A nemzeti agrárpolitikák változékonysága és transzparenciája is minden bizonnyal hatással volt a csatlakozás utáni agrárteljesítményekre. A folyamatosan változó agrárpolitikai célok, programok és azok nehéz átláthatósága mindenképpen gyengítette az érintett országok teljesítményeit. A nemzeti agrárpolitikák konzisztenciája ugyancsak megmutatkozik azon is, mely országoknak van hosszú távú agrárstratégiája – a csatlakozás után igen kevés ilyen volt a régióban.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány az új tagországok agrárgazdaságának teljesítményeit vizsgálta a csatlakozás után annak tizedik évfordulója kapcsán. 15 mutatót és három területet (mezőgazdaság, agrárkörnyezet és vidék) kiválasztva az eredmények azt mutatják, hogy habár minden ország nyert a csatlakozással,

Lengyelország, Észtország és Litvánia az egyértelmű nyertesek az agráriumban, míg Szlovákia, Lettország és Magyarország tudták a legkevésbé kihasználni az EU-tagság előnyeit. A cikk több okot is megkísérelt azonosítani az eltérő teljesítmények mögött (farmszerkezet, föld- és farmpolitikák, privatizáció, előcsatlakozási alapok kihasználása, makrokörnyezet, nemzeti agrárpolitikák), melyek számszerűsítése érdekes feladat és kihívás lenne a jövőre nézve.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a Budapesti Corvinus Egyetem Kutatási Kiválósági Díja támogatásával készült.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Ciaian, P. – Kancs, A. – Swinnen, J. F. M. (2010): EU land markets and the Common Agricultural Policy. CEPS, Brussels – (2) Csáki Cs. – Jámbor A. (2009): The Diversity of Effects of EU Membership on Agriculture in New Member States. FAO Regional Office for Europe and Central Asia, Policy Studies on Rural Transition, No. 2009-4. – (3) Csáki Cs. – Jámbor A. (2013): The impact of EU accession: lessons from the agriculture of the new member states. Post-Communist Economies, 25(3) 325-342. pp. – (4) European Commission (2014): EU-10 and the CAP. Agricultural Policy Briefs, April – (5) Eurostat (2014): http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes – (6) FAO (2014): http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx – (7) Gorton, M. – Hubbard, C. – Hubbard, L. (2009): The Folly of European Union Policy Transfer: Why the Common Agricultural Policy (CAP) Does Not Fit Central and Eastern Europe. Regional Studies, 43(10): 1305-1317. pp. – (8) Hegedűs Zs. – Kiss J. (2014): The impact of ten years of European Union membership on Hungarian agricultural trade. Studies in Agricultural Economics, 116, 87-94. pp. – (9) Kapronczai I. (2010): A magyar agrárgazdaság az adatok tükrében az EU csatlakozás után. Agrárgazdasági Tanulmányok, Agrárgazdasági Kutató Intézet – (10) Kiss J. (2011): Some impacts of the EU accession on the new member states' agriculture. Eastern Journal of European Studies, 2(2): 49-60. pp. – (11) Meyers, W. H. – Ziolkowska, J. R. (2012): Issues Affecting the Future of Agriculture and Food Security for Europe and Central Asia. FAO Policy Studies on Rural Transition, No. 2012-3. – (12) Möllers, J. – Buchenrieder, G. – Csaki, Cs. (eds.) (2011): Structural Change in Agriculture and Rural Livelihoods: Policy Implications for the New Member States of the European Union. IAMO Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe, Vol. 61., Halle (Saale), Germany – (13) Swinnen, J. F. M. – Vranken, L. (2010): Review of the Transitional Restrictions Maintained by New Member States on the Acquisition of Agricultural Real Estate. Centre for European Policy Studies – (14) WEF (2014): The Global Competitiveness Report 2014–2015: Full Data Edition. World Economic Forum, Geneva, Switzerland – (15) WITS (2014): http://wits.worldbank.org/

1. melléklet

A felhasznált mutatók jellemzése

Név	Mértékegység	Forrás	Pozitív hatás, ha a mutató:
Mezőgazdasági teljesítmények			
Bruttó termelési érték/ha	euró/ha	EUROSTAT	+
Gabonahozam	tonna/ha	FAOSTAT	+
Tejhozam	liter/tehén/év	FAOSTAT	+
Farmjövedelem	millió euró	EUROSTAT	+
Agrárkereskedelmi egyenleg (HS2)	millió USD	WITS	+
Agrár-környezeti teljesítmények			
Üvegházhatású gázkibocsátás	millió tonna	EUROSTAT	–
Organikus terület nagysága	hektár	EUROSTAT	+
Nitrogénhasználat	tonna	EUROSTAT	–
Foszforhasználat	tonna	EUROSTAT	–
Állandó rétek és legelők	1000 ha	FAOSTAT	+
Vidéki teljesítmények			
Vidéki lakosság	1000 fő	FAOSTAT	+
Vidéki foglalkoztatottság	%	EUROSTAT	+
Vidéki-városi jövedelemkülönbség	euró/fő	EUROSTAT	–
Autópálya-sűrűség	km/1000 km^2	EUROSTAT	+
Iskolát korán elhagyók aránya	%	EUROSTAT	–

Forrás: saját szerkesztés

Summary

TEN YEARS AFTER EU ACCESSION: PERFORMANCE IN THE AGRI-FOOD SECTORS OF THE NEW MEMBER STATES

By: Jámbor, Attila

Keywords: agri-food performance, accession, New Member States, ten years.

Ten years have passed since ten countries acceded to the European Union. The tenth anniversary provides a good opportunity for stocktaking and assessing the developments of these New Member States. The aim of the paper is to measure, compare and rank agri-food performance in the New Member States. In order to achieve this aim, the paper applies an innovative tool, the agri-food performance index, consisting of an average of 15 different indicators, measuring agricultural, agri-environmental and rural performances. Although all countries gained from the accession, Poland, Estonia and Lithuania could best use the opportunities provided by the common market, while Slovakia, Latvia and Hungary were the worst performers.

However, sectorial performances of the countries highly differed. The Baltic States and Poland showed the best agricultural performances, while Slovakia performed the worst in this regard, slightly behind Hungary. It was Slovenia, the Czech Republic and Slovakia that used the agri-environmental opportunities the most, while in contrast to their agricultural performances, the Baltic States performed much worse regarding the changes in the field of agri-environment. As to rural performances, Poland, Slovakia and the Czech Republic led the line, while in the past ten years rural areas developed the least in Lithuania, Latvia and Hungary.

The reasons behind these different performances are numerous. The article identified the following: differences in initial conditions, farm structures and land and farm policies; the privatisation process and the magnitude of foreign capital; the use of pre-accession programmes; the macro environment and the volatility and transparency of national agricultural policies.

FINANCIAL COMPETITIVENESS ANALYSIS IN THE HUNGARIAN DAIRY INDUSTRY

By: Rózsa, Andrea – Tálas, Dorisz

Keywords: dairy industry, competitiveness, financial position, working capital management, long-term growth.

The main aim of our study was to analyse the time-series change of competitiveness based on financial position in the Hungarian dairy industry, considering the leading manufacturing companies. The study shows the national economic significance of the sector based on the current statistical data and the professional literature of this field. Firstly, high level of revenue concentration was shown during the last three years, confirming the results of earlier studies. Consequently, a strong competitive situation among a few competitors was realised. Those corporations included in the research sample had three common features: high amount of equity, high amount of revenue and a diversified product structure. The methodological background was created by the combination of the